

ŽIVÝ HLAS Z NEDÁVNEJ MINULOSTI

SVÄTOPLUK ŠTÚR: *Marxisticko-leninská vôľa k moci*. Bratislava, Bradlo 1991, 133 s.

V okamihu, keď čitateľ otvorí knihu, vstupuje do tichej aliancie s autorom, ktorú môže znásobiť znalosť osudov autora. V prípade, že koeficient pôsobivosti ideí umocňuje charakter autora, stáva sa osud diela a autora nerozlučným. O rukopise S. Štúra *Marxisticko-leninská vôľa k moci*, ktorý vznikol z potrieb a výzvy doby, čo nesporne podmienilo vymedzenie látky, ale aj jej formálny rámec, to platí dvojnásobne. Odborník bezpečne pozná pramene, o ktoré sa Štúr v tejto práci opiera, ale iste i snahu priblížiť sa k tematizovanej problematike novými cestami. Knižka je pokusom diagnostikovať krízu európskej kultúry a civilizácie, pričom korene tejto krízy Štúr vidí v napätí medzi časťami a celkom, ktoré sa prejavuje v mnohorakých podobách. "Nemohli by sme, pravda, povedať, že je to základný problém len modernej Európy, videli by sme naopak, že znepokojuje všetky kultúrne epochy, že je to takmer vedúci motív celých ľudských dejín; v modernej Európe posledných dvoch storočí sa však tento vzťah vyhroutil tak akútne a dramaticky, že od jeho správneho vyriešenia závisí nielen celý ďalší pokrok Európy, ale aj budúcnosť ľudstva" (s.30).

Recenzované dielo, ktoré odpočívalo niekoľko desaťročí v zásuvke, je úzko späté so Štúrovými prácami *Rozprava o živote a Nemecká vôľa k moci*. Téma knihy je rozčlenená do troch kapitol: *Myšlienková situácia Európy 18. a 20. storočia* (s.26-40), *Masarykov rozbor marxizmu* (s.26-94), *Marxisticko-leninská vôľa k moci* (s.40-131). Kniha je opatrená úvodným slovom z pera poprednej historičky filozofie E. Városovej. Ide o obsiahlu a zasvätenú štúdiu, prinášajúcu jednak výklad Štúrovho myšlienkového odkazu, jednak približujúcu jeho osobnosť. Na pozadí Városovej nevedného úvodu, ktorého prienik do koncepcie S. Štúra je vskutku inštruktívny, možno nielen vnímať tvorivú osobnosť S. Štúra vcelku; tento úvod je aj solídny návod, ako pristupovať k Štúrovej myšlienkovkej aktivite a reflexiám. Városová ako skúsený a erudovaný historik filozofie vykresľuje aj dobovo podmienené obmedzenia autorovho uvažovania (napr. jeho hodnotenia fenomenológie, novokantovstva), ale zároveň vyhmatava aj nadčasové poslanstvo obsiahnuté v textoch S. Štúra. Úvod ku knihe je natoľko závažný, že by si zaslužil samostatné zhodnotenie: obmedzím sa aspoň na poukaz na Városovej interpretáciu Štúrovej práce *Zmysel národného obrodzenia*, ktorá by mala byť sprístupnená našej kultúrnej verejnosti.

Štúr pristupuje k deskripcii a anlyze krízy v európskej kultúre cez prizmu svojej organisticko-funkčionalnej koncepcie životnej štruktúry ovplyvnenej B. Crocem a J. L. Fischerom. Štúr dôvodí, že život má svoj zákonitý rast, vrstvenie a priebeh a tvorí vyššiu vzájomnú jednotu nesenú od úrovne hmotných štruktúr až k prejavom ducha a intelektu (s.28-29). Toto ponímanie života podľa autora rezultuje z vývoja filozofie 18. až 20. storočia, ktoré dospelo k poznaniu, že existuje zákonitá hierarchia jednotlivých funkcií a hodnôt, ktoré tvoria vyššiu jednotu života a vyžadujú, rovnako ako organizmus, vyváženú harmóniu jednotlivých zložiek (s.29). Prirodzene, tieto funkcie naplňa každá doba svojim vlastným obsahom. Podľa Štúra existujú dve základné koncepcie, pomocou ktorých sa modernné európske myslenie snažilo preklenúť disproporcie medzi časťami a celkom: na jednej strane filozoficko-humanistický liberalizmus, ktorý nemožno zamieňať s hospodárskym liberalizmom, na strane druhej naturalizmus, ktorý sa stal osudovou a rozhodujúcou silou v poslednom storočí našich dejín (s.31).

Narušenie rovnováhy medzi diferenciacnými a integračnými procesmi znemožnilo rozvoj života a vyhlbilo v európskom živote priepasť, "lebo liberálne a utilitaristické koncepcie boli intelektuálne, spoločensky a mravne nezlučiteľné, a preto muselo medzi nimi dôjsť k celkovým ťažkým otrasom a tragickým konfliktom" (s.35).

Filozofický pohľad je doplnený historickým prístupom, t.j. rozborom tých spoločenských síl, ktoré sformovali podobu 20.storočia: liberalizmus, nacionalizmus a socializmus, ktoré nemožno od seba separovať, lebo sa vzájomne prelínajú a prenikajú, pričom navyše vystupujú tak v podobách naturalistických, ako aj v liberálno-humanistických.

V závere prvej kapitoly autor rezumuje hybné prúdy 20. storočia: po úpadku liberalizmu, po rasovom besnení nemeckého nacizmu sa k slovu dostáva marxisticko-leninská vôľa k moci, nárokujúca si podmanenie všetkého a všetkých s cieľom ovládnuť celý svet. Štúr jasnozrivo videl, že teoretické východiská z tejto kataklizmy nie sú príliš obtiažne, ale "oveľa ťažšie a nesmierne ťažké bude vytvoriť vo svete reálne predpoklady ekonomické, vzdelanostné a mravné, na ktorých by sa mohol život opäť zdarne a všestranne rozvíjať" (s.39). Pri retrospektívnom pohľade na vývin po páde komunizmu v Európe a ZSSR musíme obdivovať Štúrovo prezieravosť. Štúr ako teoretik si tieto predpoklady explicitne formuloval na podklade kritiky marxizmu, pričom ukázal, že marxizmus je legitímnym dedičom naturalizmu a nekritického realizmu, a zdôvodnil, v čom a ako marxizmus zdiskreditoval socialistické hnutie (s.39). Pre tento cieľ autor zužitkoval Masarykovu analytickú kritiku marxizmu obsiahnutú v jeho diele z roku 1898 *Otázka sociálna*.

Štúr podrobne rozvádza a komentuje Masarykov rozbor marxizmu, jeho noetiku, filozofiu dejín a ekonomické názory. Spolu s Masarykom vidí v marxizme zmes naturalistického objektivismu, iluzionizmu a utopizmu. Za jeho hlavný nedostatok pokladá spolu s Masarykom falošnú interpretáciu Hegelovej dialektiky, ktorý ju neoprávnené z roviny pojmových dištinkcií preniesol do oblasti empirických a individuálnych daností, čím vytvoril predpoklady pre slovnú ekvilibristiku a na hlavu postavené krkolomné konštrukcie. Doposiaľ o vyznavačoch marxistickej dialektiky platí to, čo napísal Masaryk: "Hoci ustavične kritizujú svojich odporcov, táto kritika sa vzťahuje vždy len na dané jednotlivé problémy, svoje vlastné filozofické východiská prijímajú však nekriticky".

Hoci Štúr je s Masarykom zajedno, pokiaľ ide o možnosti marxistickej dialektiky ako contradictio in adiecto, lebo zastáva stanovisko, že dialektiku nemožno aplikovať na prírodu a empirické vedy, nezavrhuje, ako Masaryk, dialektiku vôbec. Podľa Štúra "zblíženie ideálu a skutočnosti, prekonanie abstraktného dualizmu javu a podstaty, atribútov a substancie, vonkajšieho a vnútorného, konečného a nekonečného, jednoty a mnohosti, hmoty a ducha uskutočnila novoveká filozofia len s pomocou dialektického myslenia..." (s.44).

Masaryk vonkoncom nepopieral pokrokové črty hegelovskej ľavice, a teda aj marxizmu, ale odmietal verbalizmus, eklekticismus a tvrdenia nepodložené serióznou argumentáciou. "Znie to neuveriteľne, a predsa je to pravda: ani v jednej zo svojich prác (klasici – T.S.) nepodali vlastne viac ako tvrdenie, že historický materializmus platí, ale nejaký pokus starostlivo dokazovať svoje tvrdenia by sme u nich márne hľadali" (s.55). Korektná argumentácia, logická skĺbenosť východiskových téz a odvodených tvrdení, precízna práca s pojmami, to je čosi, čo by sme u zakladateľov marxizmu márne hľadali.

Ak Štúrove kritické poznámky na margo Masarykovho rozboru doplníme analýzami B. Russella, L. Kolakowského, K. Poppera, F. von Hayeka, B. Croceho a i., ukáže sa filozofická nemohúcnosť marxizmu v plnej nahote.

Konfúznosť, hmlisté pojmy a aprioristické špekulácie nekorelujú s historickou realitou ani s povahou prírodného diania. Deklarovanie triedneho boja ako hybnej sily dejín, glorifikácia proletariátu, kolísanie medzi revolučným subjektivismom a naturalizujúcim objektivismom sú demaskované ako hrubozrnný materializmus, čo do metódy priam reakčný.

Úspešnejším Marx nebol ani v oblasti, na ktorú sa ustavične odvoláva, totiž v hospodárskej. Jeho interpretácie pojmu práce, hodnoty, pojmov kapitalista a proletár ťažko obstoja aj z hľadiska doby svojho vzniku, keďže odporujú dejinám vývinu hospodárstva a všetkým dobovým štatistikám. Na tieto momenty poukázal napr. aj B. Russell.

Štúr ani Masaryk neupierajú marxizmu, že bol výrazom oprávnených túžob a nádejí (napr. sociálnej spravodlivosti), ale svojím jednostranným simplifikujúcim prístupom a prevrátenou optikou zničil v praxi princíp slobody, keď ho predtým deštruoval v svojej teórii. V tejto súvislosti Štúr hovorí o podivuhodnej zmesi Schopenhauera a Rousseaua v marxizme. "...práve v jeho revolučnosti tkvie starý absolutizmus, totalitarizmus, proti ktorému marxizmus predsa pôvodne vytiahol do boja!!!" (s.92). Štúr v marxizme vidí legitímneho dediča tendencie nemeckého myslenia k prehodnoteniu všetkých hodnôt, nesenej vôľou k moci (s.93).

V závere knihy autor zvažuje a uvažuje praktické podoby realizácie marxistickej vôle k moci, pričom skúma ich teoretický výraz, ktorý im dali Lenin a Stalin. Táto kapitola je závažná aj pre našu súčasnosť, lebo Štúr ukazuje, že revolučný terorizmus, ktorý by marxisti radi pripísali na vrub Stalina či nanajvýš Lenina, je obsiahnutý v samotných základoch marxizmu. Štúr upozorňuje, že klasici nemali vôbec zmysel pre pochopenie otázky národa, ktorú napr. Marx chápal čisto politicky. Štúr oceňuje na marxizme jeho akcentovanie hospodárskych pomerov, ale zavrhuje ich jednostranné hypertrofovanie. Zveličovanie tejto zložky znehodnotilo pozitívny náboj marxizmu, pokiaľ ide o kritiku organizácie spoločnosti, ktorej reorganizáciu nastolil, lenže tento problém nemohol na podklade svojich východísk správne riešiť a siahol po mocenskom riešení, po despoticom princípe, znásobenom možnosťami kolektivistického totalitarizmu (s.129).

Autor sa okrajovo dotýka aj situácie v Československu, ktoré sa po roku 1945 prepadlo do zajatia sovietskeho barbarstva a primitivizmu. Napriek fatálnej prítomnosti Štúra ako pravý aristokrat ducha videl ďalej a konštatoval: "V dejinách je však podstatné iba to, za akú cenu sme dobyli podobný úspech. A tu môžem len ubezpečiť, že každá dejinná epocha má svoju bilanciu a že takáto bilancia bude skôr alebo neskôr napísaná aj o tomto období, a len jedno môžem predpovedať, že komunisti prítomnosti a budúcnosti, ktorí azda poctivo zmýšľali, ustrnú nad cenou, ktorú sme museli zaplatiť na životoch, majetkoch a všetkých ostatných hodnotách, najmä charakterových, aby sme sa stali v najširšom a najhlbšom zmysle tohto slova - bezprávnymi!" (s.130)

Tieto slová autora azda najlepšie charakterizujú motívy vzniku knihy a ostáva potešiteľným faktom, že sa zrodila zo zánietenia, ktoré čelí bezpráviu a lži a je na strane hodnôt a ideí vinúcich sa dejinami, ktoré majú čo povedať práve tu a teraz.

Tatiana Sedová

POUTAVĚ O DESCARTOVI

K. MÁCHA: *Cartesius*. Brno, Petrov 1991, 83 s.

Autora jedné z nemnoha našich filosofických knih loňského roku, Karla Máchu, zná spíše jen starší generace. Proto bude jeho nová práce *Cartesius* s tím větším zájmem přijata, neboť ti starší se tu setkávají s autorem znovu po dvaceti letech a s podstatně jinými názory, ti mladší čtenáři získají podnět nejen pro poznání i další autorovy produkce, ale i pro využívání méně obvyklých, zato však účinných žánrů pro šíření filosofického poznání a jeho vztahu k celkovému myšlenkovému vývoji.